

Notes sobre la realitat, l'ésser i el coneixement en la filosofia d'Ortega y Gasset

Joan Albert Vicens

José Ortega i Gasset deia que quan volem pensar a fons una determinada tesi d'un sistema filosòfic acabem sempre, tard o d'hora, fent-nos càrrec del sistema complet. Això mateix passa, per cert, amb la pròpia filosofia orteguiana. Qui intenta penetrar qualsevol dels seus conceptes més originals: “vida”, “executivitat” o “circumstància”, per exemple, es veu obligat a comptar amb les altres doctrines sobre l'ésser, el coneixement, la veritat, el dubte, etc. Sigui quina sigui la noció de què parteixi la reflexió, aquesta acaba prenent en consideració tots els altres conceptes amb què aquella noció està estructuralment vinculada.

En aquestes pàgines volem intentar recórrer l'entramat conceptual que articula el nucli metafísic de la filosofia orteguiana. Volem mostrar com, partint d'unes primeres consideracions al voltant del coneixement humà, es pot arribar a esbossar, per exigències de la pròpia anàlisi, tot el sistema conceptual amb què Ortega ordeix la noció de “vida” com a realitat radical.

No pretenem oferir en aquestes pàgines una exposició satisfactòria de cadascun dels conceptes que aniran apareixen al llarg del nostre recorregut. En tindrem prou amb introduir-hi el significat que adopten en el context orteguian i explicar a continuació com es relacionen amb altres nocions bàsiques. Ho farem en la forma succinta d'una relació ordenada de tesis mínimament justificades, un recurs que el mateix Ortega usava sovint en els apunts dels seus cursos.

Per tal de concretar el nostre objectiu ens hem centrat en el pensament madur d'Ortega, el que trobem en les seves obres a partir de 1928, any en què edita *¿Qué és filosofia?*. L'exposició que en farem segueix un dels molts itineraris

possibles pel sistema doctrinal orteguian; no busquem l'exhaustivitat, ni tampoc pretenem explicar la gènesi i el recorregut de cada noció en la trajectòria orteguiana.

La finalitat que perseguim és sobretot propedèutica. Intentarem oferir un mínim marc doctrinal que pugui ajudar els qui s'acosten a la filosofia d'Ortega y Gasset a introduir-se orientadament en l'estudi i comprensió de les seves doctrines. Aquest escrit vol servir com una mena de "full de ruta" que els permeti moure's amb una certa comoditat per la xarxa conceptual amb què Ortega intenta atrapar la realitat de la "vida".

El que oferim no mostra la complexitat i riquesa de matisos del pensament orteguian, perquè deixem de banda el seu procés evolutiu, les seves crisis de creixement, els seus canvis de direcció o els matisos que cada concepte adopta a cada moment. Però aquest és el destí deliberadament acceptat d'un treball que, com hem dit, tan sols vol proporcionar una visió sintètica i molt concisa del pensament metafísic orteguian.

El fil de l'exposició és la reflexió sobre el conèixer com a actuació (*hacer*) humana. L'anàlisi de la pregunta per l'ésser, com a qüestió que expressa com cap altra la intenció cognoscitiva, ens permetrà construir un itinerari en què aniran apareixent els temes fonamentals del pensament orteguian.

[Sobre el conèixer com actuació humana]

- 1.- En relació amb el coneixement humà, no es tracta, en primer lloc, de dir *què és* conèixer i *com* es coneix sinó d'aclarir *per què* coneix l'home. Aquesta qüestió és anterior a les altres i les engloba, perquè només podem valorar el coneixement humà, els seus continguts i els seus límits en funció dels objectius vitals als quals serveix.
- 2.- L'home no coneix pel fet de posseir una naturalesa racional, o perquè disposa de facultats cognoscitives. No té gaire sentit dir que l'home coneix *perquè* és un animal racional o perquè té intel·ligència. L'home no té naturalesa sinó història, i no es pot donar per fet que les seves capacitats li permetin aconseguir el saber que anhela. No podem suposar, sense un examen rigorós de la qüestió: a) que podem conèixer, b) que tenim les facultats adequades per a fer-ho, i c) que usem correctament les facultats que tenim. El que, tanmateix, és innegable és que l'home té l'*afany* de conèixer.

- 3.- I *per què* l'ésser humà vol conèixer? L'home intenta conèixer perquè ho necessita. I ho necessita perquè la seva vida consisteix en trobar-se *naufrag* en el mar de la seva circumstància. Haver naufragat no és el mateix que ofegar-se. Sovint, amb l'aigua al coll, l'home mira de salvar la vida en un món que no ha triat. Es troba perdut entre les coses, ocupat amb elles, forçat a fer quelcom amb elles i a decidir què hi fa, obligat a triar el que li convé en vista del que projecta ser i en funció del que les coses són... Per a viure, l'home necessita fer-se càrrec del món que habita, li cal saber el que les coses són. El coneixement és, per tant, una funció vital, com ho és la respiració, la sexualitat o la digestió.
- 4.- Conèixer és quelcom que l'home *fa* en la seva vida, com *fa* també altres coses: caminar, menjar, dormir, parlar... La funció cognoscitiva no pot ser desvinculada d'altres funcions sense les quals la vida humana tampoc no seria viable. La intel·ligència no forma un "compartiment estanc" en l'ésser humà, sinó que es vincula amb les altres funcions vitals formant una estructura unitària i circular, de manera que és possible que la justificació última de les produccions lògiques de l'home estigui en els altres àmbits del viure humà (els desitjos, el gaudi estètic, la sexualitat, els sentiments, ...).
- 5.- Anirem veient que: a) El conèixer no és l'actuació primària del vivent amb la realitat; c) El jo vivent no és primàriament un subjecte cognoscent, sinó "el que s'ocupa" amb la seva circumstància, el que "es troba" "llançat" (*arrojado*) en ella, forçat a viure en ella; b) La realitat no és primordialment un objecte de coneixement, sinó allò amb què el jo ha d'heure-se-les (*aquello con lo que el yo tiene que habérselas*) i que ja està present abans de ser objectivat i conegut. Abans de conèixer les coses, el jo es troba amb elles, s'entrebanca amb elles, i el coneixement és una forma, entre d'altres, de reaccionar a la seva presència sorprenent.
- 6.- Quina classe d'actuació –quina mena de "fer"– és el conèixer? El conèixer és una actuació, un "*hacer*" que comença amb una pregunta del tipus: *què és tal cosa?* Conèixer és, diu Ortega, l'"esforç per arribar a l'ésser" (*esfuerzo por llegar al ser*).
- 7.- Dilucidar el sentit de la pregunta cognoscitiva: *què és X?*, requereix l'anàlisi separada de tres qüestions:

- 1r) El fet mateix de preguntar per l'ésser de X.
- 2n) X prèviament en preguntar pel seu ésser.
- 3r) Allò que es pregunta de X: el seu ésser.

[La pregunta per l'ésser de X en tant que pregunta]

- 8.- Analitzar la pregunta *com a acte de preguntar* significa almenys tres coses: a) Ocupar-se del preguntar com a actuació peculiar del ser humà; b) Aclarir quins trets de la realitat ens porten a inquirir pel seu ésser; c) Explicar en quina actitud ens posa el preguntar per l'ésser respecte de les coses per l'ésser de les quals ens interroguem.
- 9.- Van ser els filòsofs grecs els primers a dirigir-se a les coses preguntant pel seu ésser. Ells van ser els primers a tractar les coses com a “ens” o entitats l'ésser dels quals havia de ser aclarit, quan van començar a dubtar que la naturalesa fos un complex d'accions de divinitats arbitràries, tal com ho suposava la tradició mitològica. Tot i així, si la pregunta per l'ésser de les coses va tenir el seu començament en la història humana, no és desgavellat pensar que en el futur perdi sentit i sigui desplaçada per altres maneres d'heure-elles amb les coses més fructíferes vitalment. De fet, conèixer les coses no és sempre allò més engrescador que podem fer amb elles, com queda palès amb la perspectiva estètica sobre la realitat que també pot adoptar l'ésser humà.
- 10.- La pregunta per l'ésser de les coses emergeix com a reacció vital a la desorientació que pateix l'ésser humà perdut entre les coses. Obligat com està a fer quelcom amb elles, decideix el que fa en funció d'allò que sap sobre les coses, pretén assentar la seva decisió en la seguretat d'un coneixement del que les coses són.
- 11.- La pregunta per l'ésser pressuposa ignorància. *Ignorar* significa originàriament *no saber què fer* amb les coses. Preguntem què són les coses quan no sabem què fer amb elles, quan no sabem a què atènyer-nos amb elles.
- 12.- Preguntar és per això mateix quelcom que fem *per a viure*, com fem també altres coses: respirar, caminar, menjar,... Preguntar per l'ésser és una funció vital que s'articula estructuralment amb les altres actuacions humanes (*haceres humanos*) i que, fora d'aquest vincle, no tindria sentit. Aquestes altres actuacions són, per exemple, preocupar-se per les coses, dubtar-ne, cercar

- seguretats, decidir, manipular les coses, transformar-les, estimar-les, desitjar-les, gaudir-ne, etc.
- 13.- Quan es formula amb autenticitat, la pregunta per l'ésser pressuposa el dubte com a actuació humana. L'home comença a dubtar quan deixa de confiar en el que creu, quan no concedeix a les seves creences un valor superior a d'altres creences, quan navega entre opinions contradictòries. El dubte obstinat del filòsof és la continuació deliberada del dubte que embarga a qualsevol que es posi seriosament a preguntar per l'ésser d'una cosa.
- 14.- Al llarg de la seva trajectòria filosòfica, Ortega va suggerint que la pregunta per l'ésser de quelcom és forçada també per les condicions pròpies de la realitat aparent, a saber: a) la seva insuficiència, b) la seva duplicitat essencial, c) la seva "dubtositat", o d) la seva indocilitat. Tot seguit expliquem breument aquests trets del real que poden suscitar la interrogació cognoscitiva.
- 15.- (a) La realitat se'ns apareix com a insuficient, és a dir, la realitat és sempre *més* que el que apareix. L'aparença ens "crida" el que li falta, la seva realitat profunda, el seu fonament. L'ésser és postulat com a fonament o "raó de ser" de les aparences. Perquè les coses es mostren "apareixent", en el seu apareixer, l'home es pregunta pel que són en el fons.
- 16.- (b) La realitat té una "duplicitat" que li és essencial. No sols la seva aparença és insuficient sinó enigmàtica, enganyosa. Les coses ens insinuen que són *més* del que semblen ser i insinuen també que són *una altra cosa* que el que semblen ser. Les estrelles, per exemple, són en realitat *una altra cosa* que un punt lluminós, tot i que apareixen com un punt lluminós en el cel. Aquesta essencial duplicitat de la realitat pot ser conceptuada o bé com a *enigma* que el cognoscent ha de resoldre (Heràclit), o bé com a *engany* que el cognoscent ha de vèncer amb el descobriment d'una realitat indubtable (Descartes).
- 17.- (c) Només es pregunta pel que són les coses realment aquell qui navega "en un mar de dubtes", aquell qui és conduït per la realitat a experiències diferents, difícils de compaginar o, fins i tot, contradictòries, el qui està davant d'un excés de possibilitats excloents i vol "sortir de dubtes" aclarint què és en realitat allò amb què ha d'heure-se-les... Ortega dirà que és la

riquesa de vivències i no la manca d'elles el que ens fa dubtar. És la “dubtositat” de la realitat el que provoca la interrogació pel seu ésser.

- 18.- (d) La pregunta per l'ésser de quelcom apareix quan aquest quelcom ens falla en la seva funció vital, quan deixa d'encaixar en l'entramat de coses dòcils que ens faciliten la vida normalment, quan quelcom, en definitiva, “se'ns fa qüestió” (*se nos hace cuestión*). Així, la pregunta per l'ésser de la llum, del motor d'un cotxe, per exemple, emergeixen espontàniament si la llum se'ns apaga quan més la necessitem o si el cotxe es para sorprenentment...
- 19.- L'esforç cognoscitiu per arribar a l'ésser exigeix una peculiar actitud davant de les coses. És necessari que ens distanciem de les coses de què ens ocupem, per a sotmetre-les tot seguit a una mirada contemplativa, reflexiva, selectiva.... Per a saber l'ésser d'una cosa, hem d'intentar considerar-la des de si mateixa, fora de la seva relació amb nosaltres, al marge del fet que ens afecti d'una manera o altra; hem de mirar de copsar-la ella mateixa, deixar-la ser tal com és, contemplar-la des de si mateixa; cal convertir-la en un punt de vista sobre l'univers sencer... *Conèixer* ve a ser, per això mateix, creu Ortega, un exercici de respecte i d'amor a les coses. El conèixer és converteix en una experiència amorosa quan deixa que les coses siguin el són.

[X abans de preguntar pel seu ser]

- 20.- Abans que preguntem pel seu ésser, les coses no tenen ésser. La realitat primària de les coses no és ser; les coses no són ens en el nostre tracte primari amb elles. Només responen com a ens quan preguntem pel seu ésser. Jo mateix tampoc sóc un ens. Amb altres paraules: *el que hi ha* no és ésser. La realitat no és primàriament ésser.
- 21.- *Què hi ha*, doncs? (*¿Qué hay?*) En què consisteix la realitat? Com podem descriure aquesta realitat primària que no és *ser*? *El que hi ha* (*Lo que hay*) és “la meua vida” com a “esdevenir-se” (*acontecer*) del meu tracte amb les coses que m'importen. L’“haver-hi” que constitueix “la meua vida” és més radical que l'ésser que el meu pensament cerca en les coses amb què tracta. *Haver d'heure-me-les amb les coses que m'afecten* és per a Ortega una paràfrasi de “viure”. *El que hi ha*

- com a realitat primària i radical– és “el meu jo” que ha d’heure-se-les amb les coses que actuen sobre ell i que constitueixen la seva circumstància”. *El que hi ha* és “jo enfront del món, actuant sobre ell, i el món enfront de mi, actuant sobre mi”, però en la seva primària realitat vital ni aquell jo ni aquestes coses són “ésser”, “ens”. De què es tracta, doncs?
- 22.- Les coses amb què he d’heure-me-les formen un conjunt d’“importàncies”, són el que, d’una forma o una altra, ens facilita la vida o ens la dificulta, són una “equació de comoditats i incomoditats”, dirà Ortega. La realitat de cada cosa consisteix només en una forma particular d’“esdevenir-se” en la meua vida, és simplement el que actua sobre mi en tant que actua: “la llum il·luminant-me”, “el dolor dolent-me”, “la terra sostenint-me”... En aquest context, “cosa” significa exclusivament “el que em passa” o “el que m’afecta”. La seva realitat és pura execució, actuació, obrar, actualitat... en la meua vida. És el que Ortega anomena “ésser executiu” (*ser ejecutivo*). En la meua relació primària amb ella, una flor no és encara una “cosa”, un “ésser substantiu”, un ens, sinó el que m’aromatitza, delecta la meua vista..., en definitiva, allò que “enflora” la meua vida. La seva realitat consisteix només a executar o obrar aquestes accions sense necessitat de posar un ésser estàtic rere d’elles. Es podria dir que Ortega insisteix a verbalitzar les coses en comptes de substantivar-les. El coneixement és una operació segona que realitzem sobre la realitat donada executivament.
- 23.- En la realitat de “la meua vida”, jo no hi sóc tampoc primàriament com un “ens”, ni com un ésser pensant, un subjecte, una ànima, o un jo idèntic que sobrevola els seus pensaments. El meu jo no s’identifica amb el meu psiquisme o el meu cos. En realitat, aquests formen part de la meua circumstància més pròxima: el jo també ha d’heure-se-les amb el seu cos, més o menys malaltís, o amb el seu psiquisme, el seu caràcter, la seva personalitat, els seus sentiments, etc. El jo tampoc no existeix a banda de les coses; la seva realitat es redueix a *tractar* amb elles i també, en certa manera, a *ser objecte* d’elles. El meu jo consisteix *només* en “actuació” en i amb el que m’afecta: sóc pura “execució” i “operació” dels meus actes, sóc *només* “el que *mira*, *flaira*, *sosté*...la flor que m’enflora la

vida...". No es tracta de quelcom superposat als meus actes, sinó del moment d'intimitat propi de tot acte; en tot acte vital *estic* fent quelcom...

- 24.- El *mode de ser* primari de tot el que és vital, el seu moment universal, és l'*executivitat* (*ejecutividad*). "Executivitat –diu Ortega– és la nota que li convé a quelcom quan és un acte i és considerat com a tal acte, és a dir, com verificant-se, complint-se, actuant". Per a copsar el caràcter propi de la realitat hem de considerar tot el vital –tot allò que succeeix: un sentiment, una visió, una decisió, un dubte, un soroll...– en el seu pur esdevenir-se, "com el que és en la intimitat del seu ésser" i no "segons que se'ns apareix, per tant, segons que és per a un altre o cap enfora".
- 25.- "Jo" i "circumstància" són *moments* distints però inseparables de "la meva vida", són "trossos de la meva vida". La metàfora que expressa el vincle del jo amb la circumstància és la dels *déus unànimes*, aquelles divinitats de l'antiguitat condemnades a viure i morir juntes. Ortega utilitza a vegades expressions que ens fan perdre de vista la unitat estructural jo-circumstància quan els relaciona en termes de juxtaposició o coexistència, però cal insistir en el fet que es tracta de dos moments d'una estructura única: "l'esdevenir-se", "l'execució" o la "presència executiva" en què consisteix el meu "viure", el qual és a la vegada i inseparablement la patència de l'actuació del meu jo sobre les coses i d'aquestes sobre el meu jo. Aquesta *autopresència* de la vida, que no és encara consciència reflexiva, és el que fa d'ella "intimitat amb si mateixa i amb les coses".
- 26.- Ortega es refereix moltes vegades a l'"estranya presència" o "sorprenent presència" de "la meva vida" per a si mateixa, la qual constitueix el "primer ingredient" de "la meva vida", però cal remarcar a continuació que "l'esdeveniment" que és la meva vida no és formalment "consciència" entesa com *adonar-se de* o contemplar quelcom. Aquesta autopresència executiva de "la meva vida" no és presència de les coses en una consciència aliena a elles, sinó l'autopresència de *la meva vida* a si mateixa, la lluminositat originària en què em trobo a mi mateix *juntament amb* les coses. El tracte o l'ocupació amb les coses en què consisteix *la meva vida* no és formalment una relació conscient, no és coneixement, sinó un simple "comptar amb"

- (*contar con*) o un “estar en” tot allò que és la meva circumstància: les coses materials que m’envolten, les altres persones, els meus propis sentiments o conceptes, el meu cos, aquesta habitació, etc. En la relació primària amb les coses el jo queda com absorbt en allò de què s’ocupa, però no ho pensa, no ho contempla, no l’objectiva. Viu *en això* i *amb això*, ho sent seu i s’hi sent, sense fer-ne un objecte de coneixement, i sense contemplar-se a si mateix. Així, per exemple, la meua vida consisteix en mil “quefers” (*quehaceres*) en el quals compto *amb* el meu cos sense que sigui necessari que pensi un sol moment en ell. Encara més: el pensar objectivant mateix és un *fer*, l’*execució* d’un acte que, com a tal, no es contempla ni s’objectiva a si mateix.
- 27.- No és cert, com diu el realista, que existeixi una “cosa” diferent de mi, prèviament donada i independent de mi, substant, estàtica, que *després* m’afecti i penetri en la meua consciència, etc. Només hi ha en la meua vida el que *em passa*: el cavall i la flor, abans que pensi en ells, són, respectivament, “el que em passa amb el cavall” i “el que em passa amb la flor”. Però tampoc és veritat que “el que veig” sigui “la meua visió”, com pretén l’idealista. Més aviat cal dir que les coses, no són jo, que en el meu tracte amb les coses aquestes apareixen en radical alteritat, encara que això no m’obliga a posar rere d’elles un ésser substant i independent de mi. No hi ha “coses” independents, i no hi ha tampoc simples pensaments (les *cogitationes* de l’*ego* cartesià quan dubta de les altres coses): hi ha tan sols “actes” vitals, el mode de ser dels quals és executivitat, actualitat, i l’estructura metafísica dels quals és “jo-circumstància”.
- 28.- Si la realitat primària és “viure” i “viure” és només “trobar-se un jo en la seva circumstància” llavors hem d’admetre que la realitat és sempre el que precedeix el pensament. Abans que hi hagi consciència reflexiva de quelcom, abans de pensar la realitat, la realitat és la presència executiva del meu viure, és a dir: “un actuar jo sobre les coses i aquestes sobre mi”. Qualsevol operació cognoscitiva només serveix per a declarar quelcom sobre la realitat en què ja s’està i amb la qual cadascú topa originàriament.
- 29.- La vida és “intimitat amb mi mateix i amb les coses”, però aquesta intimitat no és la suposada immediatesa existent entre jo pensant i les coses pensades. Per a

pensar les coses *primer* he de distanciar-me d'elles, despreocupar-me d'elles, desinteressar-me de la seva immediata rellevància vital i, *després*, sotmetre-les a una mirada atenta, contemplativa, selectiva. De la mateixa manera, per a pensar-me a mi mateix, he de distanciar-me del món (les coses, el meu cos, les meves cabòries...) i retòrcer la mirada sobre mi mateix, en un acte segon que força una situació sempre *posterior* a l'originari estar absorit en el que m'ocupa. Tota consciència reflexiva, dirà Ortega, és "record" del que ja ha succeït, de l'anteriorment viscut en actitud prereflexiva. Això resta vàlida, pensa Ortega, a la reducció i l'anàlisi fenomenològiques perquè aquestes desactiven l'executivitat dels actes vitals per tal de considerar-los com a purs objectes de la reflexió.

[El que es pregunta de X: el seu ésser]

- 30.- L'home intenta descobrir l'ésser de les coses perquè necessita "saber a què atènyer-se" respecte d'elles. Les coses se li mostren canviants, diverses; la seva conducta futura és, en principi, enigmàtica, i això l'inquieta. L'home es posa a conèixer perquè no sap què fer amb les coses i, en canvi, necessita imperiosament saber com conduir-se amb elles. Per això forja un esquema del seu comportament habitual i suposa que les coses s'ajustaran sempre a ell. Aquest *esquema de la consistència habitual de les coses* és el seu ésser.
- 31.- La cosa dotada de ser adquireix "*mismidad*", diu Ortega, és a dir, identitat, existència regulada, consistència. És aleshores quan l'anomenem "cosa" o "ens" en sentit propi. Aquesta "*mismidad*" de la cosa constitueix la seva mundanitat (si ens atènyem a la terminologia usada pel filòsof a *La idea de principio en Leibniz*). La cosa coneguda, amb la seva identitat, les seves propietats, el seu comportament reglat, etc. s'articula amb les altres en un món. Conèixer és, per tant, esbrinar el "sentit" de les coses que ens importen, amb la seva estructura pròpia, amb el plexe de relacions que les constitueixen. El coneixement que intenta atènyer l'ésser de les coses aspira també a progressar en el saber del món, a forjar-se una figura del món, de l'Univers. Aquesta figura és un plànol general de la realitat, una imatge de l'Univers. L'home, dirà Ortega, és "un fabricant d'universos".

- 32.- Les “coses” en el seu ser executiu, –és a dir, enteses simplement com “el que ens passa”– són allò que tinc al davant, allò que m’és immediat i es fa patent per si mateix abans que em llanci a la indagació cognoscitiva. Es troben davant meu sense que jo hagi de fer cap esforç, de manera que m’és impossible no trobar-les: aquestes coses consisteixen formalment en “ser trobades” (*ser halladas*) i el seu “ser trobades” és alhora una trobar-me a mi mateix tot fent alguna cosa amb elles. En canvi, l'ésser, entès com a “consistència” (essència) de les coses, és allò que és latent en elles, allò que està rere d’elles, no es manifesta, no apareix; és el que no es dona per si mateix, allò allunyat radicalment: “l'exòtic” (*lo exótico*). L'esforç per trobar-lo és el que anomenem “coneixement”. Conèixer és cercar en les coses l'ésser que no tenen en el nostre tracte primari amb elles; conèixer és “emigrar” cap a l'ésser absent en allò que apareix.
- 33.- La filosofia antiga va convertir aquest ésser postulat, cercat i construït, en essència estàtica, fixa, idèntica a si mateixa, absoluta, independent de mi, en quelcom més real que l'aparença viscuda de la cosa. La filosofia posterior el va confirmar com el mode de ser (existir) de tot el que hi ha. Va començar així l'extremisme racionalista que va situar l'autèntica realitat en la *idea* de la realitat i que va sotmetre la vida als ideals. Al mateix temps, es descobria a Occident el poder de dominació de la realitat que resulta del convenciment de posseir en les idees els secrets de l'univers i, en la raó, l'instrument que els desvetlla.

[Pensar el ser per a conèixer-ho]

- 34.- Per a conèixer l'ésser, l'home pensa sobre les coses. Pensar és fer-me veure quelcom a mi mateix, posar-m'ho a plena llum, desocultar-m'ho, dir-m'ho: pensar és aclarir-me una cosa, portar-la de la confusió a la llum, descobrir-me-desvetllar-me el seu ésser ocult, conduir-la a la seva veritat. A l'home li correspon una “missió de veritat”.
- 35.- Pensar és, en rigor, una operació que el qui pensa realitza recollit en si mateix, en soledat. L'acte de pensar quelcom, quan hom no s'accontenta amb allò que “es diu”, comporta una reflexió solitària i indelegable. Val a dir la banalitat que res no puc entendre si no ho entenc jo mateix. Només sé efectivament allò que em

consta personalment (convicció efectiva); molt diferent és allò de què crec estar convençut només perquè consta a d'altres (convicció fictícia). En alguns textos Ortega es refereix al caràcter fulgurant de la comprensió que l'activitat pensant em pot proporcionar. Puc cansar-me de reflexionar sobre quelcom fins que, en un moment, arriba, imprevista, com una espècie de revelació, la comprensió.

- 36.- Pensar és “estar veient quelcom i d'això que s'està veient, fixar-se amb atenció en una part o en una altra”, és “fixar-se en quelcom del que es veu” (*fijarse en algo de lo que se ve*). El pensar és mirada que ateny un aspecte de la cosa i hi abstrau la resta. Pensar és –ara sí– tenir consciència clara i apart de quelcom. Pensar és seleccionar un aspecte de la cosa i considerar-ho interiorment. L'aspecte *fixat i extracte* és allò que concebo de la cosa sentida, el *concepte* que d'ella en tinc. Un concepte és un extracte de la cosa sentida. Pel fet de ser extracte, el concepte expressa només una part de la realitat sentida, és un “espectre”, un “esquelet” de la cosa sentida. La seva realitat no és efectiva sinó ideal (*ens rationis*). El concepte és una “ficció” i, en aqueix sentit, un producte de la fantasia.
- 37.- Si el concepte és essencialment una ficció, no el podem convertir en una cosa entre d'altres coses. Aquest error el comet el dement, que considera les seves ficcions com a coses reals, o el racionalista, que converteix la idea en el patró al qual ha d'ajustar-se tot el real, o l'idealista, que redueix tota realitat a idea.
- 38.- El concepte declara el que la cosa és, almenys un aspecte de la cosa sentida. El concepte és “la fórmula de l'ésser” d'una cosa, expressa la consistència d'una cosa, n'exposa el *sentit*.
- 39.- El concepte té dues dimensions: a) *Veracitat* o grau d'adequació a la cosa que representa; b) *Logicitat* o precisió lògica, que li permet establir relacions precises i intel·ligibles amb d'altres conceptes en el si de proposicions i raonaments. Com més veraç sigui un concepte, com més bé representi la realitat difusa i mudable de la qual n'és un extracte, menys apte serà per a figurar en argumentacions lògiques impecables i explicacions inequívokes. I viceversa, com més precís, exacte, perfilat, inequívoc, distint,... sigui un concepte, menys adequat a la realitat serà.
- 40.- Per a forjar un concepte he de distanciar-me de la realitat fluent en què visc, i fixar-me en algun o alguns

dels seus aspectes: faig una espècie de foto-fixa de la realitat, la cristal·litzo en un esquema intel·ligible. Per a usar cognoscitivament el concepte que he forjat, he de tornar tot seguit a la cosa i, en certa manera, retornar-li-ho, he de perdre'l en ella per tal que en ella “reverberi” (*reverbere*) algun dels seus aspectes, de manera que es vagi fent patent a poc a poc la cosa mateixa. El coneixement consisteix en aquest procés pel qual ens allunyem de les coses per a retornar a elles. Conèixer és *cobrir* conceptualment una cosa per a *des-cobrir-la*.

- 41.- Si un concepte és un extracte de la cosa, aleshores tot acte de coneixement representa “un punt de vista” sobre la cosa coneguda. El coneixement integral d'una cosa consistiria en la suma impossible de totes les vistes possibles sobre la cosa en qüestió. No obstant, es pot dir, primerament, que el coneixement avança amb la integració i articulació de les diverses perspectives en què se'm patentitza la realitat i, en segon lloc, que és un fet que hi ha el dinamisme vital que m'empeny a progressar en aquest coneixement integral de la cosa i del món.
- 42.- La cosa s'ofereix com a aspecte perquè la realitat és sempre perspectiva, escorç (*escorzo*) de la realitat plena que s'expandeix més enllà del que veig. L'aspecte conegut és la “resposta” de la cosa a la meua inspecció cognoscitiva. El meu coneixement és objectiu i veraç perquè la cosa m'imposa un aspecte “seu”, depenent de la perspectiva en què se m'ofereix i la posició que jo ocupo en l'univers. Amb altres paraules, el meu coneixement és el que jo interpreto sobre la realitat i, en aqueix sentit, és subjectiu, però un altre subjecte cognoscent en la mateixa posició que jo veuria el mateix que jo. Ortega arriba a dir, en aquest sentit, que cada veritat particular, parcial i situada, encara que no representi tota la veritat d'una cosa, és, no obstant això, “veritat eterna”, és a dir, una expressió autèntica i irrevocable del que la cosa està essent. La veritat no canvia, arribarà a manifestar Ortega: el que canvia és l'orientació de l'home respecte d'ella.
- 43.- Cal dir, tanmateix, que no ens trobem simplement al davant de coses que sentim primer i que, després, quan reflexionem sobre elles, recobrim amb els nostres conceptes. La realitat en què vivim i que sentim està ja donada, però no està tota “nua” davant nostre, sinó

forjada per “creences” que determinen tot el que d’ella podem després manifestar mitjançant els nostres discursos. Abans de qualsevol elucubració sobre el que m’afecta, ja ho he catalogat espontàniament com a “cosa”, “substant”, “independent”, “comprensible”. No es pot dir que “tenim” aquestes creences sobre la realitat, sinó que “estem” en elles, que aquestes creences “són”, en certa manera, la realitat en què vivim i sobre la qual operem cognoscitivament. El llenguatge que usem és un àmbit en què aquestes creences es van decantant.

- 44.- Conèixer vertaderament quelcom és “despullar-lo” d’aquelles idees o creences que ens oculten la seva realitat per tal que aquesta realitat es faci patent en altres conceptes més adequats. Ortega sempre va presumir d’haver anticipat en la seva filosofia la comprensió més radical de la veritat com a *alétheia* que més endavant tothom trobaria en la filosofia de Heidegger.
- 45.- Simbolitzem els conceptes mitjançant paraules. Les paraules tradueixen l'ésser al *logos*; quan parlem *ontològitzem* (*ontologizamos*), logifiquem les coses. Cada paraula és un “val” (*vale*) per un concepte, és una invitació a usar-lo, a executar-lo, per a veure a través d’ell la cosa que representa. La funció del llenguatge és fonamentalment econòmica: ens permet referir-nos fàcilment a multitud de conceptes, ens estalvia l’execució constant dels actes de pensar que són els conceptes que les paraules signifiquen. Tanmateix, la paraula és *símbol*, no és allò que ella significa, està distanciada del que representa, és sempre una “metàfora” de les idees que ens refereix.
- 46.- Els conceptes es combinen per a formar proposicions. És vertadera la proposició que diu el que les coses són. Però això només es pot saber si les coses mateixes de què es parla poden ser vistes (intuïdes), i només poden ser vistes si s’evidencien, si es planten “en persona” davant meu, en la seva veritat pròpia. Conèixer és sempre, en última instància, “veure”, “intuir”. Puc intuir una cosa sensible (aquest color roig) o una cosa insensible (el triangle); quan la cosa se’m presenta en la intuïció, quan es troba “en persona” davant meu, puc certificar l’adequació o no del que dic d’ella. Així, una proposició és evident quan el que expressa s’adequa a la cosa mateixa i això ho sé “perquè ho he vist”.

- 47.- En les seves obres tardanes, Ortega menysté la noció de veritat com a *adequació* per dos motius: 1r) Perquè mai podem confrontar una proposició relativa a un aspecte de la cosa amb la cosa sencera, i això fa impossible mesurar la seva real adequació, 2n) perquè tota adequació d'un concepte a la realitat present en la meua vida és susceptible de millorar, 3r) perquè el que decideix la veritat o la falsedat de moltes proposicions és el seu acord o desacord amb altres idees que tenim sobre la realitat (així succeeix, per exemple, en el si de les teories científiques).
- 48.- Pensant, puc passar de pensar una cosa a pensar-ne una altra. Els pensaments poden estar vinculats de dues maneres: o bé per *implicació* o bé per *complicació*. Un pensament n'*implica* un altre quan aquest sorgeix per explicació de l'anterior, quan forma part de la seva comprensió lògica: així, per exemple, quan penso en una figura he de pensar també que és extensa. Un pensament en *complica* un altre quan aquest es juxtaposa per força a l'anterior si volem explicar tot el que aquest suposa: així, per exemple, quan penso en una flor, he de pensar també en la tija que la sosté i en la branca a què pertany la tija, i en la planta sencera a què correspon aquesta branca, i així successivament. En aquest cas, el pensament, conduït per la cosa mateixa, la va recorrent; els aspectes que pensem successivament són els aspectes contigus a la cosa que va apareixen als nostres ulls cada cop més rica de matisos. Es forma així una sèrie dialèctica de pensaments que obeeix no a una llei lògica, sinó a l'obligació de continuar pensant que ens imposa la cosa si volem progressar en el saber sobre ella.
- 49.- Una teoria és un sistema de proposicions coronat per altres proposicions que anomenem *principis*. El propi dels principis és que d'ells se segueixen, deductivament, les altres proposicions del sistema. Dels principis depèn la veritat del sistema perquè ells constitueixen el punt de partida i el fonament lògic de qualsevol raonament interior al sistema.
- 50.- La ciència és una teoria. El científic "talla un fragment de la totalitat i se'n fa qüestió, d'aquest fragment". Una vegada acotat el seu objecte, el científic intenta esbrinar la seva estructura i el seu comportament. La ciència física, per exemple, és la teoria que desplega un ordre de conceptes que guarden *alguna*

correspondència amb la realitat tal com apareix en l'observació i l'experimentació. Els principis de les teories científiques són sempre penúltims, donat el caràcter regional de totes les ciències.

- 51.- La filosofia, en canvi, aspira al coneixement de la totalitat, a construir una teoria de l'Univers fonamentada en un principi últim i evident (la veritat primera), que expressi la seva realitat radical: no pretén declarar el *què* hi ha, sinó el *mode de ser* primari de tot el que hi ha, la fesomia o caràcter propi del seu existir. Per això diem que la filosofia vol constituir-se com a “ciència sense supòsits” i saber universal capaç de definir el Nord i el Sud de l'existència humana.
- 52.- Quan la filosofia és autènticament radical, troba que l'universal de cada cosa, la manera de ser de tot el que hi ha, és la realitat executiva de “la meua vida”, l'estructura “jo-circumstància”, les estructures essencials de la qual hem volgut esbossar en aquest treball.

JOAN ALBERT VICENS
Grup Filosofia i Cultura
Facultat de Filosofia (URL)